

**Наукові зв'язки українських і польських істориків:
здобутки та проблеми дослідження**

Проаналізовано актуальні проблеми українсько-польських відносин від найдавніших часів до сьогодення. Особливу увагу звернуто на дослідження українсько-польського військово-політичного протистояння у ХХ ст.

Ключові слова: українсько-польські відносини, історія, наукові осередки.

Кожний народ має писати свою історичну автобіографію сам. Не боятися її переписувати, бо ж у часи бездержавності гнобитель допускав її написання лише в межах своїх інтересів, своєї оцінки місця завойованого етносу в світовій історії. Не секрет, що наш північний сусід, який з великим запізненням прийшов у світову історію, а нині приписує собі літопис Русі, її хрещення князем Володимиром тощо. Російська влада та деякі російські учені фактично роблять підміну понять «Русь», «руська земля», «русини», «русичі», «руський» на «Росія», «Російська держава», «росіяни», «російський» [1]. Нинішня кремлівська політика «Русского мира» має не лише культурологічну, але й етно-політичну складову, яка фактично має на меті послабити державно-політичні потуги України, її міждержавні зв'язки із сусідньою Польщею й повернути Україну й українців до радянської традиції, Митного союзу, нової євразійської імперії.

Не секрет, що є певні розбіжності щодо подачі історичного минулого і з польськими науковцями, але вони мають не конфронтаційний, а загалом конструктивний характер. Гострі дискусії з нашими польськими колегами-істориками поступово переходять із площини політичної в наукову. Відтак у минулому столітті залишилися суперечки між українськими і польськими політичними елітами щодо окреслення географічних та етнічних просторів національно-державного будівництва. Про це свідчать численні польсько-українські наукові конференції у Варшаві, Кракові, Любліні, Торуні, Познані, Перемишлі, Києві, Львові, Луцьку, Івано-Франківську та інших академічних осередках обох держав. Вказану роботу в Україні координує Центр дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (ств. 2007 р.).

Аналіз історіографічного доробку двох країн засвідчує, що в нашій спільній минувшині є чимало дискусійних проблем, невисвітлених

сюжетів, які потребують нових археографічних пошуків і незаангажованих висновків. Зокрема дослідникам середньовічної історії України і Польщі треба по-новому розглянути наступні суперечливі теми і сюжети. Насамперед вартувало би об'єктивно дослідити територію т. з. «червенських градів» і прикордонних земель X-XIII століть; проаналізувати комплекс сакральних пам'яток XIII ст. у Холмі; вивчити боротьбу за краківський престол в останній чверті XIII ст. та участь у ній короля Лева Даниловича; узагальнити боротьбу за Галицьку спадщину у 1340-1387 рр. та діяльність князів Любарта-Дмитра Гедиміновича і Владислава Опольського. Актуальним є розгляд особливостей функціонування магдебурзького права у містах Руського, Белзького і Волинського воєводств у XV-XVI ст. Викликає зацікавлення також поширення німецької і польської колонізації на землях Галицько-Волинської держави у XIII-XVI ст., аналіз взаємин галицьких і волинських князів з польськими у XI-XV ст. (до смерті Свидригайла Ольгердовича).

Як відомо, сучасні польські історики, часто навіть молодшого покоління, однобоко розглядають український національний рух XIX ст. як виключно етноцентричне явище, що вело до радикального націоналізму і руйнувало багатокультурний характер східноєвропейського суспільства. При цьому нехтуються демократичні, народницько-просвітницькі та визвольні аспекти українського руху XIX ст., його ліберальний, гуманістичний характер. Навіть такі чільні представники українського демократичного руху, як М. Грушевський, представляються насамперед як антипольські «націоналісти».

У свою чергу, українські історики здебільшого не враховують значення і позитивний вплив польського чинника на історію України у XIX ст., зокрема роль польського національно-політичного досвіду як моделі для українського руху, участь польських проукраїнських діячів в українському відродженні (починаючи від польських письменників «української» школи). Йдучи за традиційною російською і радянською схемою, деякі дослідники зводять польську присутність на Правобережжі майже виключно до соціального пригноблення селянства та політичної експансії і не враховують стимулюючої ролі польсько-української культурної взаємодії.

Отже, особливу увагу дослідникам треба звернути на польський чинник у формуванні модерної національної ідентичності українців, проаналізувати взаємопоборювання і взаємовпливи українських і польських національних рухів XIX – початку XX ст. (йдеться про витоки

і наслідки москвофільства, полонофільства, діяльність Польського кола і Руського клубу у Галицькому сеймі, Державній раді Австро-Угорщини у Відні) [2].

Як відомо, падіння комуністичних режимів у Польщі та СРСР активізувало суспільство, а відтак науковців до розкриття героїко-патріотичних сторінок історії обох народів, зокрема періоду відновлення національних державностей в 1917-1918 рр. Відтак особливо емоційну дискусію викликала на початку 90-х років ідея польської громадськості і влади відновити Цвинтар орлят у Львові (сплюндрований танками і бульдозерами у серпні 1971 р.), на якому, як зауважило чимало українських радикально налаштованих політиків, були поховані «окупанти Львова». Насправді ж, поряд з вояками українсько-польської війни 1918-1919 рр. там поховано й союзників української державності – вояків антибільшовицької війни 1920 р. і бійців Армії Крайової, які воювали проти гітлерівського і сталінського тоталітарних режимів (більше 2 тис. осіб). Однак широка українська громадськість донедавна про це фактично не знала.

Вину за затягування в справі відкриття цвинтаря в Польщі часто покладали на Президента України Л. Кучму. Натомість лідер Польщі А. Квасневський позитивно оцінював позицію Кучми щодо відновлення Меморіалу Орлят, проте звертав увагу на ситуацію в Україні: «Там говорять про УПА як про армію, котра воювала за незалежність України. Це залягло в їх свідомості так глибоко, що дискусія з цього питання є надзвичайно важкою. І це має вплив на питання цвинтаря». Іншою проблемою для налагодження діалогу з Польщею А. Квасневський вважав низький рівень історичної свідомості українців. У радянські часи відрив людини від історії був, на думку Квасневського, одним із елементів формування свідомості т. зв. «homo sovieticus». Тому дискусія про поєднання, про відновлення історичної правди мала б розпочатися з історичної освіти: «Це не стосується дітей, а лише політиків... Справа цвинтаря є складною, навіть для українських демократів... Вони є беспорядними, бо їх не розуміє власний електорат. У зв'язку з цим ...обіцяють – і не виконують обіцянок» [3]. Польський Президент неодноразово заявляв, що полякам слід в українсько-польських відносинах виявляти велике терпіння.

Водночас дискусії в польській пресі показали певну відмінність думок польського соціуму. У найскладнішій ситуації, як видається, опинилися інтелектуали, прихильники польсько-українського порозуміння. У «Газеті виборчій» і «Жечіпосполітій» («Rzeczpospolita») неодноразово публікувалися кореспонденції, автори яких намагалися пояснити

польській громадськості складну суспільно-політичну ситуацію в Україні. Зокрема члени Польсько-українського форуму Богуміла Бердиховська і Генрик Вуец вважали, що у Львові існували нечисленні середовища, котрі «докладатимуть усіх зусиль, щоби не допустити до закінчення «цвинтарної епопеї»; бо доки триватиме ця цвинтарна епопея, доти ті середовища можуть видавати себе за «незламних оборонців національної гордості і інтересів». Позитивним моментом подій навколо Личаківського цвинтаря, на думку польських журналістів і деяких істориків, була дискусія в українських (особливо в львівських) засобах масової інформації: «Львівські ліберальні інтелектуали нарешті звернули увагу на ті проблеми, яких вони раніше не помічали або не надавали серйозного значення» [4]. Як бачимо, дискусія обох інтелектуальних середовищ мала важливе суспільне значення, бо посилила взаємоповагу до історичного минулого обох сусідніх народів.

У польській пресі також з'явилось чимало самокритичних оцінок, як, наприклад, співробітника Ягеллонського університету, спеціаліста з польсько-українських відносин новітньої доби Яна Яцека Бруського. На його думку, помилка польської влади полягала в неналежному проведенні інформаційної кампанії у «підозрілому щодо польських намірів Львові». Поляки постійно забували про те, що одна сторона вважала «кресовим посланням» (важливим завданням для добра інших), друга сприймала як «польський імперіалізм». Натомість польських захисників Східної Галичини називали «окупантами», які поховали у 1918-1920 рр. мрії про незалежність і соборність українських земель. Найкращий вихід із ситуації, запропонований істориком, полягав у тому, щоби допомогти українцям фінансово і технічно в побудові нового Меморіалу українським воякам на Личакові, які загинули у 1918-1919 рр. [5].

Водночас польські праворадикальні та комбатантські середовища почали пропагувати ідею про марність зусиль Варшави щодо налагодження відносин з Україною та її інтеграцію в Європу. Власне для частини противників польсько-українського поєднання рішення Львівської міської ради про неможливість повного відновлення Цвинтаря орлят стало справжнім подарунком долі. Деякі радикальні групи саме через рішення депутатів змогли «раціоналізувати свої антиукраїнські фобії і заклики «дати собі спокій» з Україною і українцями, бо насправді відомо «чого від них можна сподіватися». В ході дискусій в пресі та Інтернеті лунали голоси з закликом до зміни польської східної політики, демонтажу пам'ятників на могилах вояків УПА в Польщі. Згідно з

ними, Варшава протягом останніх років нібито даремно поглиблювала співпрацю з Україною, занедбуючи при цьому фінансово-господарські відносини з Росією. Ретранслятором таких поглядів стала ліва газета «Трибуна» («Трубина»). Заступник головного редактора цієї газети Марек Баранський був переконаним: не Україна, а Росія робила кроки до примирення з Варшавою [6].

Загалом непопулярну проукраїнську позицію у цих дискусіях несподівано зайняв відомий польський політик і громадський діяч, уродженець Львова Яцек Куронь. На його думку, Україна ніколи не позбавляла Польщі незалежності, а Польща Україну «напевне два рази і вдруге це сталося в 1918 р., коли внаслідок війни з Польщею перестала існувати Західно-Українська Народна Республіка». У зв'язку з цим Я. Куронь був переконаним: для львівських депутатів справа лежить не в тому, «що там є невідповідні прикметники про незалежну Польщу, чи «героїчно полеглих». Справжньою причиною опору Львівської міської ради та громади міста був факт, що поляки примушували українців погодитися «щоби цей пантеон тріумфу польської зброї стояв в місті, яке вони (українці – *М. Л.*) вважають серцем України, щоби пригадував їм про поразку 1918 р. «[7]. Я. Куронь звертав увагу, що в Польщі не існувало жодного пантеону тріумфу німецької чи російської зброї, бо Польща на таке б не погодилася. Українська сторона, на думку Я. Куроня, почувалася якось незручно в цій дискусії, бо Польща для України була «великим політичним шансом по дорозі до Європи» і українці маневрували так, щоби якнайменше вразити Польщу, і одночасно зберегти власну гідність. Публікація Куроня викликала хвилю незадоволень, головно в середовищі Товариства шанувальників Львова і південно-східних кресів. Відповідь на статтю Анджея Павловського з'явилася в часописі краківського відділення Товариства «Sagovia Leopoldis», де звинувачено Я. Куроня в тенденційному висвітленні польсько-українських відносин, особливо ж у тому, що останній вважав Львів українським містом [8]. Власне маніпулюючи старими історичними міфами і стереотипами («Львів і Східна Малопольща – одвічно польські землі», «Українські націоналісти – вбивці польських професорів в 1941 р. «та ін.) автор намагався довести Я. Куроневі помилковість його позиції.

У цей час, окрім львівських науковців (Я. Грицак, Т. Возняк, М. Маринович, М. Литвин та ін.), активну участь у польсько-українському примиренні взяли Глава УГКЦ Л. Гузар і кардинал Римо-католицької церкви М. Яворський (1 листопада 2002 і 2003 рр. на цвинтарі проведено

їх спільний молебень). А після Помаранчевої революції 21 січня 2005 р. Президент України В. Ющенко у виступі в Раді Європи (Страсбург) подякував полякам за міжнародну підтримку і запевнив сусідів, що звернеться до міської Ради Львова змінити «існуюче становище» щодо відбудови польського меморіалу. 24 червня 2005 р. за участю Президентів В. Ющенка і А. Квасневського на Личаківському цвинтарі було відкрито відновлений Польський військовий меморіал. При цьому польська та українська сторони погодилися на окремі компромісні написи. Примиренню сприяло й те, що польські будівельники розпочали реконструкцію не лише своїх, але й українських пам'ятників на Личакові. Прихильно сприйняли львів'яни й запалення польськими волонтерами десятка тисяч лампадок на польських та українських гробівцях 1 листопада кожного року.

В останнє десятиліття науковці досить добре реконструювали західноукраїнське партійно-політичне життя міжвоєнної доби ХХ ст., його ліві, праві та центристські сили [9]. Водночас відсутні україномовні студії про структуру (воєводську, повітову) та склад польського і єврейського політикуму в Галичині та на Волині у першій третині ХХ ст. Є потреба й у дослідженні зовнішньополітичних орієнтирів українських партій у міжвоєнний період, зокрема так званих конформістських чи пропольських. Треба ґрунтовніше вивчити діяльність органів місцевої влади та самоуправління в Галичині й на Волині у 20-30 рр. ХХ ст. та силових структур, насамперед місцевих військових гарнізонів і прикордонних служб.

Незадовільним є стан дослідження ролі Римо-католицької церкви в Україні. І якщо її діяльність на Наддніпрянщині, зокрема радянські репресії проти служителів культу, досліджують Наталія Рубльова [10] (Київ) і Генрік Стронський [11] (Тернопіль), то міждисциплінарних студій про західні землі України практично немає. Без сумніву, треба глибше простежити взаємини Римо-католицької і Греко-католицької церков у міжвоєнний період ХХ ст.; проаналізувати співпрацю Римо-католицької церкви з польським підпіллям у 1939-1944 рр. Бракує також комплексних україномовних студій про сучасну місію і соціальні проекти Римо-католицької церкви, її багатомістову мистецьку спадщину в Галичині та на Поділлі.

Дослідження господарства і соціокультурної сфери Галичини і Волині у міжвоєнний час, тобто у період ринкових умов, матиме не лише наукове, але й суспільно корисне значення, особливо для малого бізнесу, спеціалістів туристично-рекреаційної сфери України. Немає, на жаль,

міждисциплінарних студій про щоденне життя і побут місцевих поляків, євреїв, українців, їхні взаємини на особистісному рівні. Втім, нещодавно з'явилася багата джерелами монографія П. Сіреджука, яка висвітлює соціально-економічне та культурно-освітнє життя німецької меншини Східної Галичини до Другої світової війни [12].

Недостатньо наукових досліджень про міжнародну дипломатію в західноукраїнському регіоні у період Другої Речі Посполитої. До речі, у Львові до 1939 р. діяло 17 консульств іноземних держав (значно більше, ніж зараз), які активно пропагували проведення у місті Східних торгів. Оpubліковано декілька розвідок про Генеральне консульство СРСР у Львові, яке було відкрито у 1929 р. й фактично стало центром радянофільства та експансії комунізму в Галичині та на Волині [13].

Неповним є мартиролог репресованих поляків у західному регіоні України в 1940-1941 р. [14]. Йдеться насамперед про жертви трьох хвиль депортацій (управлінці, військовики, педагоги, фінансисти та ін.). Складність виявлення цих матеріалів полягає у тому, що вони зберігаються у відомчих архівах СБУ і МВС України. На жаль, обласні архіви МВС західних областей України з особовими справами депортованих, практично недоступні для дослідників. Відтак документальні бази польської «КАРТИ» (аналог нашого товариства «Меморіал») мають фрагментарний характер.

Певні суспільно-політичні збурення в Україні викликали кількарічні дискусії щодо встановлення на Верецькому перевалі пам'ятника на честь 1100-ліття віднайдення угорцями другої Батьківщини. Власне українські праворадикали і деякі науковці постійно наголошують, що саме там поховані вояки незалежної Карпатської України, які 1939 р. загинули від куль хортистів або ж польських прикордонників. І справді за останній рік на цьому перевалі, колишньому польсько-чеському кордоні, львівські археологи відшукали два колективних поховання. Однак ще треба з'ясувати, хто ж скоїв злочин.

Немає ґрунтовних праць і про долю польських військовополонених, які потрапили 1939 р. у сталінські табори на території України (йдеться, насамперед про Старобельський і Путильський табори, умови життя та побут полонених). Зрештою, чимало польських вояків із цих теренів потрапило до Осташківського табору (нині Калінінська обл., Росія), про який теж є мало публікацій.

Особливо болісний для обох народів був період Другої світової війни, коли українсько-польський міжетнічний конфлікт роздмухували німецькі

та радянські чинники. Відтак Україна та українці воєнної доби часто асоціювалися з негативом – «бандами» УПА, козаками і повстанням Хмельницького [15]. У сучасній Польщі та Україні вже видано низку публікацій про українсько-польсько-німецько-радянське збройно-політичне протистояння в західному регіоні України під час Другої світової війни [16]. На жаль, на відміну від Волині, недостатньо реконструйована хроніка боїв польського збройного підпілля наприкінці війни у Галичині. Українське суспільство майже не знає про спроби співпраці Армії Крайової і УПА. (У 2011 р. на ІІ'ятому українському каналі демонстрували документальний фільм про підпільні радіостанції ОУН і УПА, зокрема цікавим є сюжет про те, як командування АК придбало в Англії і продало УПА велику радіостанцію (встановлено її в Карпатах, а налагоджував відомий польський інженер).

Зауважимо, що немає спеціальних студій про участь тисяч українців у польських збройних формуваннях, насамперед армії Андерса, Берлінга, Армії Людовій, в якій воював і кавалер Ордена Віртуті Мілітарі, член Пласту й ОУН львівський підприємець Володимир Кашицький (похований на Личаківському цвинтарі у Львові).

Зрозуміло, що є також велика потреба в документуванні трагічних військово-політичних подій на Холмщині та Волині 1938-1947 рр. [17]. Власне з цією метою волинський краєзнавець Іван Пусько більше десяти років у кожному районі Волинської і Рівненської областей записує спогади очевидців волинських подій, які видає окремими книгами [18]. У 2011–2012 рр. він закінчував об'їзд сіл Рівненщини. Аналогічну роботу також проводили Ярослав Царук [19], Іван Ольховський [20]. Однак зрозуміло, що цей багатий емпіричний матеріал потребує фахового аналізу науковців обох країн, спільних історико-археологічних експедицій на Волині. Важливо з'ясувати причини локальних конфліктів, масштаби взаємних втрат на Холмщині, Волині та Галичині і пам'ятати про роль зовнішніх чинників (радянського, німецького) у розпалюванні етнопатріотичних конфліктів на пограниччі.

І хоча нині «цвинтарні війни» припинено, однак, залишаються певні «цвинтарні проблеми», які дестабілізують й нині наші соціуми. Йдеться, насамперед, про відновлення меморіалу Армії УНР у Ланцуті – знаному туристичному центрі Польщі, який польська влада дозволяє здійснити в урізаному вигляді – на третині полів тогочасного меморіалу. Щоправда, у вересні 2012 р. центральна польська влада нарешті дозволила українським науковцям взяти участь в розкопках палацового комплексу короля Данила Галицького у Холмі, яке було однією з столиць Галицько-Волинської

держави. Видається, що це є своєрідною поступкою перед черговими польськими ексгумаційно-пошуковими роботами на Волині періоду Другої світової війни.

На жаль, у публічному дискурсі як ПНР, так і демократичної Польщі все ще функціонують стереотипи про українців як учасників придушення Варшавського повстання у серпні 1944 р. Звинувачення насамперед адресувалося українським воякам дивізії «Галичина», яка, як відомо, була розбита Червоною армією ще у липні цього ж року. Однак польські професійні історики Р. Тожецький і Г. Мотика зробили спробу пояснити співвітчизникам те, що не українські частини, а бригади Російської визвольної армії залишили тоді кривавий слід на вулицях Варшави [21]. Втім, припускаємо, що серед власців мали бути й українці. Неохоче польські медіа і політики розповідали про українські жертви міжетнічного протистояння на Лемківщині, Надсянні, Холмщині та Підляшші. Йдеться, зокрема про село Павлокома, де в ході нападу польської партизанки 3 березня 1945 р. загинуло не менше 366 українців. Чоловіків розстріляно на цвинтарі, а частину жінок і дітей вигнано «за Збруч». І лише 2006 р. під тиском української громади Перемищини, підтримці львівського товариства «Надсяння» і львівської обласної влади, за участю президентів України В. Ющенко і Польщі А. Качинського у цьому селі урочисто відкрито пам'ятник убієнням. У відповідь Львівська міська рада після тривалих консультацій з громадськістю на науковцями (автор цих рядків був учасником перемовин) дозволила польській стороні на Могилі Невідомого солдата на Личаківському цвинтарі «Орлят» встановити компромісний напис «Тут лежить польський солдат, що поліг за Вітчизну».

У комбатантських середовищах Польщі, насамперед Вроцлава, куди переселилося чимало польської інтелігенції Львова, неохоче говорять і пишуть про спроби налагодження співпраці між УПА та АК у 1945–1946 рр., зокрема спільний напад у травні 1946 р. на гарнізон Грубешова, звільнення арештованих поляків, знищення поста НКВС. Утім, максималістська політика лондонського уряду Польщі та, можливо, політичного керівництва українського руху, не дозволили об'єднати зусилля польського і українського підпілля. Власне про нереалізований потенціал співпраці обох антитоталітарних рухів почали писати у середині 90-х років молоді польські дослідники Гжегож Мотика і Рафал Внук [22]. Зауважимо і те, що вказану книгу насторожено сприйняло польське комбатантське середовище і дуже прихильно українська громада у Польщі, науковці України.

Польська громадськість добре поінформована про перебіг та масштаби сталінських депортацій близько 900 тис. поляків з УРСР у 1946-1948 рр., а також депортації більше 2,5 млн. німців з повоєнної Німеччини. Натомість польська військово-політична акція «Вісла» 1947 р. у ході якої на північно-західні землі насильство вивезено майже 150 тис. українців, тогочасних громадян Польщі, часто залишається в тіні суспільних дискусій. При цьому «кресові» історики і публіцисти традиційно подають причину акції «Вісла» як відповідь на злочини УПА на Закерзонні, зокрема вбивство 28 березня 1947 р. у засідці УПА віце-міністра оборони Польщі генерала К. Сверчевського [23]. Щоправда, сенат РП ще з серпня 1990 р. спеціальною ухвалою засудив цю акцію як таку, що була організована тогочасною польською комуністичною владою [24]. На жаль, польська влада досі не дала комплексної правно-політичної оцінки трагедії, яку українські дослідники, зокрема Я. Дашкевич, трактують як етнічну чистку. Розходяться учені й політики обох країн у тому, чи була Москва співорганізатором цієї злочинної акції. На мою думку, вказана акція таки була погоджена з кремлівськими режисерами.

Як відомо, Інститут національної пам'яті Польщі оголосив головною історичною подією 2013 р. 70-річчя вшанування пам'яті жертв Волинської трагедії. У публікаціях польських публіцистів і деяких науковців указана подія нерідко трактується як етнічна чистка (геноцид), яку організувала проти місцевих поляків УПА. При цьому у кресов'яцькій літературі (Ю. Туровський, В. Семашко) подаються цифри польських втрат від 60 тис. до 500 тис. осіб [25]. Щоправда встановлено прізвища лише 22 тис. убитих у ході цього «людобуйства», тобто геноциду чи етнічної чистки. На жаль, вказані дані польської історіографії успішно перекочували до праць сучасних західноєвропейських (Т. Дейвіс), американських (Т. Снайдер), російських (В. Резніков, А. Гогун) авторів.

На думку І. Мотики 1943 р. на Волині загинуло 40-60 тис. поляків і не більше 2-3 тис. українців [26]. Водночас Я. Ісаєвич, І. Пусько та інші українські дослідники вважають, що на волинських теренах загинуло кілька десятків тисяч українців [27]. Зокрема краєзнавець І. Пусько, який записав на диктофон спогади більше тисячі волинян, учасників і очевидців подій, вважає, що у 1943-1944 рр. на Волині загинуло близько 5,5 тис. поляків і 8,5 тис. українців. Очевидно, що напади на польські колонії здійснювали не лише окремі повстанські відділи, але й віткачі-поліцаї (з українців), радянські партизани і звичайні аполітичні

кримінальні елементи. Українські науковці вважають, що кількість поляків різко зменшилося внаслідок: радянських депортацій 1940–1941, 1946–1948 рр., мобілізацій до Червоної Армії 1941 і 1944 рр., Армії Крайової, польської поліції та інших формувань. Десятки тисяч поляків стали також біженцями воєнної доби. А причини цієї трагедії мають не лише етнічну, але й політичну і соціальну складову, тобто боротьбу за землю ще з міжвоєнної доби. Розпалювало конфлікт й втручання зовнішніх сил – німецьких і радянських чинників. Що ж до перших спалахів конфлікту, то вони, на нашу думку, з'явилися з ініціативи поляків на сусідній Холмщині у 1938–1942 рр., коли було знищено більше сотні православних церков і страчено кілька сотень невинних українців.

І все ж постає очікуване запитання – хто ж винен у цій трагедії: українці, УПА, Армія Крайова чи інші актори війни? Дати відповідь на це складне і неоднозначне питання можна так: відповідальністю за польські та українські жертви 1943 р. мають насамперед нести політичні провідники обох національних рухів, яким так і не вдалося домовитися і порозумітися наприкінці Другої світової війни. Не знімається відповідальність також із зовнішніх провокаторів конфлікту – німецьких структур і радянських партизан, які так само поводитися в Галичині.

У тіні історико-педагогічних досліджень залишилося польське шкільництво у західному регіоні України у радянській і пострадянській періоди. У вересні 1940 р. тут діяло 818 шкіл з польською мовою викладання, де поряд із поляками нерідко навчалися українці, євреї, німці. Не узагальнено суспільно-культурну роль у регіоні польськомовної періодики, театру, музеїв, кіно- і радіопродукції. Оpubліковано, щоправда, фахові студії Лешика Мазепи про польське музичне життя в Галичині.

Не висвітлене щоденне життя та побут поляків у радянському Львові та загалом західному регіоні України в перші повоєнні роки, тобто до масового виселення 1946–1948 рр., у ході якого було пограбовано багато польських приватних і громадських колекцій, особистого майна громадян. Наразі є лише фахові узагальнення щодо втрат і переміщення колекцій Оссолінеуму (нині Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка) наприкінці Другої світової війни і у повоєнний період. Цікаво було б проаналізувати життя і діяльність відомих польських діячів культури і науки, які мешкали у радянському Львові (бібліофіл і мистецтвознавець Мечислав Гембарович та ін.).

Очевидно, треба активніше втілювати археографічні проекти, які започаткували архівісти та науковці обох країн. Йдеться насамперед про публікації українських документальних колекцій у Польщі (зокрема

архів Наукового товариства імені Шевченка у Бібліотеці народів (Варшава), польських колекцій у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника НАН України), упорядкування збірників архівістів силових структур про соціально-політичні процеси на пограниччі у 40-і рр. ХХ ст.

Завжди актуальні студії про польських та українських опозиціонерів, їхні дискусії про повоєнні кордони, взаємозв'язки в боротьбі з комуністичними тоталітарними режимами ПНР і СРСР. У Львові цю тему розробляє молодий політолог Христина Чушак [28].

Не лише для науковців, а й для політиків та управлінців обох країн став би в нагоді збірник документів і матеріалів про досвід сучасного українсько-польського транскордонного співробітництва, насамперед у рамках єврорегіону «Буг» [29].

Є потреба удосконалити пам'ятко-охоронну діяльність, зокрема відновити українські військові меморіали Армії УНР, окремі поховання УПА на території Польщі та польські військові поховання на території України. Йдеться не про спорудження нових пам'ятників, а достойне маркування цивільних та військових поховань першої половини ХХ ст.

Загалом же драматична історія обох народів повинна нас нині не роз'єднувати, а об'єднувати. Взаємопізнання і взаємоаналіз творчого доробку двох історіографій допоможе не лише глибше пізнати історію Центрально-Східної Європи, але й вийти на дорогу примирення двох народів і держав (нещодавно ж порозумілися поляки з німцями і німці з французами). Негативні явища у польсько-українських відносинах здебільшого були результатом взаємної недооцінки. До і під час Другої світової війни поляки, як правило, не бачили потенційних можливостей України й українців, вважаючи, що інтересами України можна нехтувати. Мабуть, аналогічною була й помилка українського політикуму середини ХХ ст., який не усвідомлював значення Польщі як головного стратегічного союзника України. І лише після краху тоталітарних режимів конструктивні міждержавні, зокрема наукові та культурно-освітні взаємини, підтвердили корисність таких відносин.

Список використаних джерел

1. Кралюк П. Откуда пошла Русская земля, или Сила мягкого знака / П. Кралюк // День. – 2011. – 18 березня; «Русский мир» Кирила не для України / за ред. А. Колодного. – К., 2014. – 343 с.
2. Partacz Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888-1908 / Cz. Partacz. – Toruń, 1997. – 280 s.; Чорновол І.

Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861-1901 (нарис з історії українського парламентаризму) / І. Чорновол. – Львів, 2002. – 288 с.; Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців: Галицький крайовий сейм (1886-1914). Ч. 1. Правове становище українців у Галицькому сеймі / О. Аркуша, М. Мудрий // Історія в школах України. – К., 2005. – № 7. – С. 61-65; Arkusha O. Polsko-ukraińskie dyskusje o charakterze narodowym Galicji Wschodniej na początku XX wieku / O. Arkusha // Środkowej od nowożści do współczesności / [red. A. Nowak, Andrzej A. Zięba]. – Kraków, 2009. – S. 299-322; Arkusha O. Polacy i Ukraińcy Galicji «dużych i małych ojczyzn». Ewolucja pojęcia ojczyzny jako wynik modernizacji świadomości narodowej na przełomie XIX i XX stulecia / O. Arkusha // «Duża i mała ojczyzna» w świadomości historycznej, źródłach i edukacji / [pod red. B. Burdy, M. Szymczak]. – Zielona Góra, 2010. – S. 41-58; Аркуша О. Анджей Потоцький: біографія політика на тлі українсько-польських відносин. Частина друга: Галицький намісник / О. Аркуша // Вісник Львівського університету. Серія історична / [під ред. О. Вінниченка]. – Львів, 2010. – Вип. 45. – С. 169-282.

3. Kwaśniewski A. Wywiad dla «Gazety Wyborczej» (fragmenty). 5 lipca 2003 roku / A. Kwaśniewski // Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Aleksander Kwaśniewski. Przemowienia. Listy. Wywiady. Lipiec–grudzień 2003 r. Wybór. – Warszawa: Kancelaria Prezydenta RP, 2004. – S. 20.
4. Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. Plus-Minus. – 2002. – 6-7 lipca.
5. Bruski J. Orłęta dla orłów / J. Bruski // Wprost. – 2002. – 17 marca.
6. Berdychowska B. Nie opuszczajmy rąk / B. Berdychowska, H. Wujec // Rzeczpospolita. Plus-Minus. – 2002. – 6-7 lipca.
7. Kuroń J. Rozumiem protest Ukraińców. Notowała Iza Chruślińska / J. Kuroń // Gazeta Wyborcza. – 2002. – 23 maja.
8. Pawłowski A. W sprawie Cmentarza Orłąt i nie tylko / A. Pawłowski [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lwow.home.pl/kuron1.html>.
9. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / І. Зуляк. – Тернопіль, 2005. – 946 с.; Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917-1923 рр. / О. Красівський. – К., 2008. – 544 с.; Папуга Я. Західна Україна і голодомор 1932-1933 років: Морально-політична і матеріальна допомога постраждалим / Я. Папуга. – Львів, 2008. – 248 с.; Любчик І. Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці XIX – 30-х роках ХХ століття: проблема національного самоусвідомлення / І. Любчик. – Івано-Франківськ, 2009. – 213 с.; Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920-1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920-1930-ті рр.) / К. Федевич. – Київ, 2009. – 280 с.; Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929-1939 роках / М. Посівнич. – Львів, 2010. – 368 с.; Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923-1928) / І. Соляр. – Львів, 2010. – 150 с.; Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) / В. Комар. – Івано-

- Франківськ, 2011. – 358 с.; Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.) / І. Пилипів. – Тернопіль, 2011. – 440 с.; Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / О. Зайцев, О. Беген, В. Стефанів. – Львів, 2011. – 384 с.; Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / І. Зуляк. – Тернопіль, 2005. – 946 с.; Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii Ukraińskiej w latach 1918-1925 / E. Koko. – Gdańsk, 1991. – 234 s.; Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski (1918–1989) / [pod red. R. Drozda]. – T. 1. – Słupsk; Warszawa, 2000. – 238 s.; Bruski Jan Jacek. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919-1924) / Jan Jacek Bruski. – Kraków, 2000. – 600 s.; Wiszka E. Prasa emigracji Ukraińskiej w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń, 2001. – 324 s.; Wysocki R. Organizacja Ukraińskich nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza. Struktura. Program. Ideologia / R. Wysocki. – Lublin, 2003. – 434 s.; Potocki R. Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939 / R. Potocki. – Lublin, 2003. – 440 s.
10. Рубльова Н. Римсько-католицька церква в Україні, 1914-1920-ті роки: статус, структура, ієрархія, клір / Н. Рубльова // Держави, суспільства, культури. Схід і Захід : Збірник на пошану Ярослава Пеленського. – Нью-Йорк, 2004. – С. 989-1011.
 11. Stroński H. Represje stalinizmu wobec ludności Polskiej na Ukrainie w latach 1929-1939 / H. Stroński. – Warszawa, 1998. – 314 s.
 12. Сіреджук П. Соціально-економічне становище і культурне життя німецької меншини Східної Галичини (20-30- і роки ХХ ст.) / П. Сіреджук. – Тернопіль, 2008. – 752 с.
 13. Науменко К. Генеральне консульство у Львові / К. Науменко // Україна в міжнародних відносинах. – К., 2009. – Вип. 1. – С. 167.
 14. Попіński К. Drogi śmierci. Ewakuacja więźniów sowieckich z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w czerwcu i lipcu 1941 / К. Попіński, А. Kokurin, А. Gurjanow. – Warszawa, 1995. – 238 s.; Литвин М. 1939. Західні землі України / М. Литвин, О. Луцький, К. Науменко. – Львів, 1999. – 152 с.; Баран В. Україна: західні землі: 1939-1941 рр. / В. Баран, В. Токарський. – Львів, 2009. – 448 с.
 15. Konieczna J. Polska – Ukraina: wzajemny wizerunek. Raport z badań. – Warszawa, 2001. – S. 28-60.
 16. Сергійчук В. Український здвиг: Закарпаття. 1939-1947 / В. Сергійчук. – К., 2004. – 840 с.; Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / [відп. ред. С. Кульчицький]. – К., 2005. – 496 с.; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2005. – Вип. 13: Україна у Другій світовій війні: українсько-польські стосунки. – 406 с.; Льюшин І. Українська Повстанська Армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939-1945 рр.) / І. Льюшин. – К., 2009. – 399 с.; Цепенда І. Українсько-польські відносини 40-50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз / І. Цепенда. – К., 2009. – 387 с.; В'ятрович В. Друга польсько-українська

- війна. 1942-1947. – К., 2011. – 288 с.; Польсько-українські стосунки в 1942-1947 роках у документах ОУН та УПА / [відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович]. – Львів, 2011. – 790 с.; Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування / А. Боляновський. – Львів, 2011. – 188 с.; Wołyń-Galicja Wshodnia 1943-1944: przewodnik po polskich i ukraińskich źródłach archiwalnych / [pod red. D. Nałęcz; H. Boriaka]. – Warszawa; Kijów, 2003. – 288 s.; Motyka G. Od rzezi Wołyńskiej do akcji «Wisła». Konflikt Polsko-Ukraiński 1943-1947 / G. Motyka. – Kraków, 2011. – 522 s.
17. Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади. – Львів, 1998. – Т. 2: 1946-1947. – 538 с.; Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади / [відп. ред. Ю. Сливка]. – Львів, 1998. – Т. 3. – 538 с.; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / [гол. редкол. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2003. – Вип. 10: Волинь і Холмщина 1938-1947 рр.: польсько-українське протистояння та його відлуння. Дослідження, документи, спогади. – 813 с.; Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / [гол. редкол. Я. Ісаєвич]. – Львів, 2007. – Вип. 2: Депортації 1944-1951. – 294 с.; Pisu- linński J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USSR w latach 1944-1947 / J. Pisu- linński. – Rzeszów, 2009. – 588 s.
18. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Ківерцівський район / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2008. – 312 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Рожищенський і Маневицький райони / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2009. – 384 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Луцький район і м. Луцьк / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2009. – 444 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Горохівський район / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2009. – 308 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Турійський район / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2009. – 324 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Іваничівський і Локачинський райони / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2010. – 348 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Любомльський і Шацький райони / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2011. – 320 с.; Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Володимир-Волинський район / [упоряд. І. Пушук]. – Луцьк, 2011. – 420 с.
19. Царук Я. Трагедія волинських сіл 1943-1944 / Я. Царук. – Львів, 2003.
20. Ольховський І. Кривава Волинь. Українсько-польське протистояння на теренах Любомльського та Шацького районів у 1939–1945 роках / І. Ольховський. – К., 2008. – Кн. 1. – 248 с.
21. Torzecki R. Ukraińcy w powstaniu // Gazeta Wyborcza. – 1993. – 28 stycznia; Motyka G. Od rzezi wołyńskiej do akcji «Wisła»: Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947. – Kraków, 2011. – S. 266-267.

22. Motyka G., Wnuk R. Pany i rezuny: współpracą AK–WiN I UPA, 1945-1947. – Warszawa, 1997. – 212 s.
23. Siemaczko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. – Warszawa, 2000. – Т. 1. – S. 15; Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku / [pod red. W. Mokrego]. – Kraków, 1997. – S. 98-100.
24. Ukraińcy w Polsce 1989–1993. Kalendarium. Dokumenty. Informacje / [oprac. i red. M. Cech]. – Warszawa, 1993. – S. 130-131.
25. Siemaczko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939-1945. – Warszawa, 2000. – Т. 1-2. – S. 14.
26. Motyka G. Wkregu «Łun w Bieszczadach» Szkicę z najnowszej historii polskich Bieszczad. – Warszawa, 2009. – S. 13.
27. Ісаєвич Я. Основні проблеми українсько-польських відносин у ХХ ст // У пошуках правди / [упор.: В. Баран, М. Кучерепа та ін.]. – Луцьк, 2003. – С. 17.
28. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976-1989) / Х. Чушак. – Львів, 2011. – 304 с.
29. Україна і Польща – стратегічне партнерство. Історія. Сьогодення. Майбутнє. Зб. наук. праць. – Київ, 2002. – Ч. 2. – 238 с.; Досвід вступу Польщі до Європейського Союзу: уроки для України. Матеріали Міжнародного круглого столу (21 травня 2009 р.) / [за ред. С. Федонюка]. – Луцьк, 2009. – 124 с.; Політологічні та соціологічні студії : зб. наук. праць. – Чернівці, 2009. – Т. VIII. – 504 с.

Литвин Н. Р. Научные связи украинских и польских историков: достижения и проблемы исследования.

Проанализированы актуальные проблемы украинско-польских отношений от древнейших времен до современности. Особое внимание уделено исследованию украинско-польского военно-политического противостояния в ХХ веке.

Ключевые слова: украинско-польские отношения, история, научные центры.

Lytvyn M. R. Academic relations of Ukrainian and Polish historians: achievements and challenging issues.

This article analyses research of challenging issues of Ukrainian-Polish relations from ancient times till now. It focuses on the political and military aspects of Ukrainian-Polish struggle in the 20th century.

Key words: Ukrainian-Polish relations, history, research centers.